

УДК 2-184.2+(165.612+303.8)+351.865]:271.2(477:470)
DOI: <https://doi.org/10.17721/sophia.2024.23.6>

Igor МАКСИМЕНКО, асп.
ORCID ID: 0000-0002-9662-543X
e-mail: mrdkigorm@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

РЕЛІГІЙНА ВІРА ЯК ОБ'ЄКТ АНАЛІЗУ В НАУКОВИХ ПРАЦЯХ СУЧАСНИХ ІНОЗЕМНИХ ДОСЛІДНИКІВ

Вступ. Відомо, що в часи випробувань люди звертаються до Бога в надії отримати підтримку та порятунок. Наголошено, що сьогодні в Україні релігійна віра набуває особливого значення, оскільки вона допомагає долати труднощі, підтримує мотивацію та подає надію на краще. Науковці вже давно звернули увагу на психотерапевтичну функцію віри. Зроблено аналіз досліджень іноземних науковців щодо такого феномену, як релігійна віра.

Методи. Використано теоретичні, герменевтичні, компаративні, логічні методи, методи описування, аналізу і узагальнення.

Результати. Визначено основні підходи, якими послуговуються іноземні науковці у своїх роботах. При цьому уточнено відмінності між теологічним, філософським та психологічним підходами. Зазначено, що психологічний підхід характеризується аналізом віри як певного душевного стану, який визначає особистісні характеристики людини. Установлено, що сучасні іноземні дослідники звертають увагу на психотерапевтичну функцію віри, аналізують вплив релігійної віри на мотивацію людини, на її уміння долати перешкоди та досягати особистісного вдосконалення. Деякі дослідники розглядають феномен віри крізь призму проблеми нетерпимості. Обґрунтовано, що багато праць іноземних науковців присвячено аналізу складного комплексу внутрішніх почуттів, які виникають у віруючої людини, та впливу цих почуттів на її вірувальний процес. Натомість філософи досліджують феномен віри аналітично, інколи без строгої фіксації на психічних процесах. У своїх роботах вони аналізують зв'язки між вірою та надією, сподіванням, переконанням та довірою. Розкрито, що сучасні дослідники аналізують раціональний та ірраціональний елемент у релігійній вірі, проблему прихованості Бога та досвід його присутності. Зазначено, що богословський підхід характеризується зверненням до одкровення як джерела істини про Бога та навколишній світ, доступ до якого людина отримала від Бога. Виявлено, що сучасні іноземні богослови аналізують роль віри, її значення та те, наскільки вона допомагає боротись з гріхом та пізнавати Бога, проте інколи теологи намагаються примирити теологію зі здобутками сучасної науки. Таким чином вони прагнуть обґрунтувати існування Бога та довести, що релігійна віра може бути раціональною, вважаючи, що віра повинна спонукати людину до ризику та супроводжуватись вольовим зусиллям. Зазначено, що теологи також розглядають різні типи віри залежно від сили переконання носія віри.

Висновки. Визначено, що у працях іноземних дослідників умовно можна виокремити три основних підходи до аналізу феномену релігійної віри: психологічний, філософський та теологічний. Сформульовано, що, крім аналізу психотерапевтичної функції віри, сучасні іноземні дослідники також аналізують вплив релігійної віри на мотивацію людини, на її уміння долати перешкоди та досягати найкращого результату, адже віра мотивує людину, дає їй надію та спонукає до боротьби. Доведено, що релігійну віру також досліджує і велика кількість іноземних філософів. Вони досліджують це явище аналітично, інколи без строгої фіксації на психічних процесах. Дослідники аналізують раціональний та ірраціональний елемент у релігійній вірі, а також активно розглядають проблему прихованості Бога та суб'єктивний досвід його присутності. З'ясовано, що у своїх роботах сучасні іноземні науковці намагаються проаналізувати взаємозв'язок між феноменом віри та такими поняттями, як надія, сподівання, переконання та довіра. У їхніх працях віра набуває низки особливих контекстів: віра як пошук Бога; віра як довіра до Абсолюту; віра як сподівання на можливі варіанти майбутнього та божественне втручання; віра як бажання існування Бога; віра як стійке переконання в істинності релігійної парадигми. Показано, що віру також досліджує низка іноземних теологів. Вони аналізують її роль, значення, наскільки вона допомагає долати гріх та пізнавати Бога. Інколи теологи намагаються примирити теологію зі здобутками сучасної науки, теологи також розглядають різні типи віри залежно від сили переконання її носія.

Ключові слова: релігійна віра, іноземні дослідники, філософський підхід, теологія, психологічний підхід, мотивація, надія, довіра, переконання.

Вступ

У часи випробувань люди звертаються до Бога в надії отримати підтримку та порятунок. Сьогодні в Україні релігійна віра набуває особливого значення, оскільки вона допомагає долати труднощі, підтримує мотивацію та подає надію на краще. Науковці вже давно звернули увагу на психотерапевтичну функцію віри. Ще Д. Юм висував теорію, що політеїзм своєю появою зобов'язаний не спогляданню природних явищ, а саме бажанню подолати страх перед природою та майбутнім (Німе, 1757, р. 8). Через це в реаліях війни дослідження віри набувають особливої актуальності, оскільки вона безпосередньо впливає на ментальне здоров'я громадян України та їхню здатність зберігати витримку перед лицем повномасштабного вторгнення.

Досліджуючи феномен віри, неможливо оминати низку праць іноземних науковців. Вони розглядають цей феномен у різних аспектах і доходять доволі цікавих висновків. На їхню думку, релігійна віра може набувати ознак надії, довіри, сподівання, переконання та навіть бажання осягнення істини. Вона є складним феноме-

ном та може набувати ознак сильного переконання або простої надії, що протистоїть сумнівам. При цьому віра зберігає свої психотерапевтичні функції, що допомагають людині довіряти, сподіватись на кращий результат та долати перешкоди.

Мета і завдання. Отже, метою дослідження є аналіз праць іноземних дослідників. Завданням дослідження є визначення основних смислових контекстів, яких набуває феномен релігійної віри в їхніх працях.

Методи

У дослідженні застосовано логічний та герменевтичний методи. Розрізнення підходів до аналізу феномену віри відбувається за допомогою теоретичних методів аналізу та узагальнення. Результатів буде досягнуто за допомогою компаративного методу.

Результати

Релігійна віра є надскладним феноменом та залучає "цілісний стан суб'єкта" (Предко, 2005, с. 24–25), охоплюючи його повністю. На думку науковців, сутність віри виявляється у творенні "нових ціннісних смислів" (Предко, 2023, с. 280). Через це життя носія віри набуває

© Максименко Ігор, 2024

для нього особливого значення. Релігійна віра також справляє реконструктивний вплив на особистість через подолання кризи та переміни духовної перспективи (Предко, & Ларін, 2017, р. 83). Розум, почуття та воля людини трансформуються під впливом релігійних переконань та людської віри. Залежно від того, у якому "зрізі" аналізується феномен віри, науковці виокремлюють кілька основних підходів до її розгляду. Найбільш поширеними підходами можна вважати психологічний, теологічний та філософський.

Психологічний підхід залучає різні психологічні аспекти та аналіз результатів впливу релігійних переконань на психіку людини. Через особливості феномену віри велика кількість іноземних науковців звертаються до питань мотивації, психотерапевтичних питань та питань впливу релігійних переконань на етичні цінності. Серед сучасних іноземних дослідників, що презентують психологічний підхід, виділимо таких, як М. Р. Макмінн, П. Вонг, Е. Джексон, Р. Престон-Роддер, Р. Райс, Й. Бутенайте, В. Вейнрайт, Г.-Ф. Ангель, Н. В. Левен, Р. Дж. Зайц, К. Марімаа та інші. Зазначимо також, що зарахування згаданих вище науковців до окремої групи видається досить умовним, оскільки значна їх частина також нерідко вдається до аналізу феномену віри всебічно, не обмежуючись психологією релігії та звертаючись до інструментарію філософії і теології.

Впливи віри на психічні процеси описала у своїй роботі група сучасних іноземних науковців – М. Р. Макмінна, П. Т. Маклафліна, Б. К. Джонсон та Р. Шоуп. Дослідження стосувалось феномену впливу релігійної віри на психотерапевтів-практиків. Науковці виявили позитивний вплив релігійних переконань на їхню професійну діяльність. Думка про люблячого Бога, що підтримує людину в негараздах, допомагає знаходити сенс існування. Інколи сенс існування та надія на майбутній успіх виходить знаходити, навіть незважаючи на брак об'єктивних доказів. Таким чином, науковці переконані, що віра психотерапевта накладає відбиток і на його професійну діяльність, додаючи надії, що Бог може допомогти владнати навіть найважчі ситуації. Науковці висувують тезу, що віра справляє мотивувальний вплив на психотерапевта, допомагає йому професійно розвиватись, дає змогу більше довіряти майбутньому, навіть незважаючи на велику кількість випробувань (McMinn et al., 2016, р. 429).

Релігійну віру також можна розглядати крізь призму проблеми толерантності та нетерпимості. Велика кількість людей у всьому світі сьогодні піддається дискримінації через расу та стать. Через це їхнє суспільне життя часто супроводжується важкими емоційними станами, втратою мотивації та депресією. Сучасний науковець Р. Престон-Роддер проаналізував вплив релігійної віри на людей, що страждають через нетерпимість. Він дійшов висновку, що прийняття ідеї люблячого Бога, котрий беззастережно любить людину і не зважає на її фізичні особливості, значно допомагає переносити труднощі (Preston-Roedder, 2023, р. 13).

Емоції людини також справляють значний вплив на її розум. В. Дж. Вайнрайт, проаналізувавши роботи Дж. Едвардза, Дж. Г. Ньюмана та В. Джеймса, дійшов висновку, що існує середній стан між такими протилежностями, як релігійне суб'єктивне бачення та переконання раціонального розуму. Науковець проаналізував вплив емоцій на інтелект, розглядаючи ідею пасіонарного розуму. На його думку, релігійна віра може ґрунтуватись на доказах, значну частину яких можуть виявити та визначити лише люди, які мають достатній рівень

морального розвитку (Wainwright, 1995, р. 3). Тобто релігійні люди, котрі послугуються нормами моралі та розвивають у собі відповідні якості, формують особливий погляд на світ, у якому вони можуть знаходити ознаки існування Бога. Віра таких людей набуває ознак віри раціональної.

Сучасна науковиця Е. Джексон проаналізувала ставлення людини до того, у що вона вірить. На думку дослідниці, саме віра характеризується найбільш стійким та сильним зв'язком з об'єктом віри, якщо її порівнювати з такими почуттями, як переконання та надія. Це, у свою чергу, робить віру найкращим засобом, який мотивує людину протягом значного періоду часу, поки та здійснює роботу над значними та довгостроковими проєктами. Це важливо, оскільки за період роботи людина часто зазнає впливу цілого спектра негативних почуттів, серед яких почуття відсутності доказів, невизначеності майбутнього та, як наслідок, втрата бажання рухатись вперед (Jackson, 2020, pp. 52–53). Науковиця вважає, що віра допомагає виконувати зобов'язання та рухатись до мети.

Не полишили увагою науковці і проблему релігійного фанатизму. Це явище традиційно має негативні конотації. Як зазначають науковці, релігійним фанатизмом можна вважати крайню міру відданості релігійним ідеям. Фанатично налаштована людина ідентифікує себе з цими ідеями і беззаперечно їх дотримується (Предко, 2023, с. 298). Результатом фанатизму також можна вважати негативне ставлення до інших вірувань та вороже ставлення до іновірців. Сьогодні релігійний фанатизм часто розглядають лише як загрозу. З іншого боку, саме явище фанатизму може бути пов'язаним не тільки з конкретними релігійними переконаннями. Сучасний науковець К. Марімаа висуває тезу, що фанатизм не завжди є феноменом негативним. Якщо його направити на ідеали, які за своєю сутністю є добрими, то він може навіть приносити користь (Marimaa, 2011, р. 53). Причину фанатизму як явища негативного слід шукати не лише в релігійних системах, які його провокують, але і в самій людині, яка може виявляти до нього особисту схильність. Це також доводить і той факт, що в межах однієї релігійної парадигми можуть сформуватись як помірні, так і радикальні фанатичні рухи.

Досить цікавим також виявилось дослідження, присвячене змінам релігійних переконань залежно від віку людини. Й. Бутенайте розглянула явище "прихованої віри" (Buténaité, 2019, р. 42) у тих, хто вважає себе невірними. Науковиця торкнулась досить цікавого феномену дуалізму переконань, коли публічно озвучені переконання можуть дещо відрізнитись від малоусвідомлених внутрішніх. Люди приховують справжні почуття через страх суспільного осуду та через бажання відповідати зовнішнім очікуванням. Аналізуючи перетворення релігійної віри в літніх людей, науковиця доходить цікавих висновків. На її думку, у літніх людей безчіткої релігійної позиції віра часто є фрагментованою та "на певному етапі життя може здаватися занедбаною, прихованою або знову відкритою релігійною вірою" (Buténaité, 2019, р. 43). Навіть у людей, які на певних етапах свого життя вважали себе невірними, на інших етапах їхнього життя релігійна віра може виявлятися та ставати відкритою.

Зауважимо, що віра в Бога може розглядатись не лише крізь призму психології її носія. Віра як феномен, безумовно, переплітається з поняттям релігії. Американський психолог та філософ У. Джеймс був переконаний, що релігію можна аналізувати як внутрішнє по-

чуття або як об'єкт філософського дослідження. Він писав, що, якщо релігію розглядати як почуття, то вона буде означати для людини її суб'єктивний досвід та ті дії, які вона, на основі цього досвіду, здійснює (James, 2004, p. 39). Філософи аналізують релігію та віру, не фіксуючись на конкретних психічних станах. Для них віра становить інтерес радше як онтологічний феномен, ніж як душевне переживання. Серед науковців-філософів, які досліджують релігійну віру, можна виокремити таких, як Дж. Хік, Дж. Л. Кванвіг, Дж. Дьюї, Г. Е. М. Анскомб, Л. Пойман, Де. Говард-Снайдер, Д. Дж. Маккоган, Л. Бучак, Р. Оуді, Дж. Голдінг, Н. Мерфі, Е. Кросс та багато інших.

Віра як явище може тісно переплітатися і з такими поняттями, як переконання та надія. Ці взаємні впливи не залишилися поза увагою сучасних науковців. Л. Пойман вважає, що глибока надія, або сподівання, фактично здатні підмінити стійкі релігійні переконання. Річ у тому, що не обов'язково мати непохитні раціональні докази, які обґрунтовували би переконання в існуванні Бога. Інколи для цього варто лише мати глибоке сподівання на те, що Бог існує. Таке сподівання часто є єдиною можливістю мотивувати деяких людей вести благочестиве життя (Ројман, 1986, p. 175). Можна намагатися жити так, як живе переконаний християнин з непохитною вірою, лише щиро сподіваючись, що Бог відкриється та дасть знати про своє існування. Інколи такі люди у спробах бути максимально чесними перед собою не можуть відверто стверджувати, що Бог існує (Ројман, 1986, p. 171). Їхні моральні обов'язки включають також обов'язок неупередженого аналізу наявних доказів. Л. Пойман також наголошує, що агностицизм чи навіть, зацікавлений атеїзм свідчать про певний релігійний пошук, що включає компонент сумніву. Через це такі позиції також можуть вважатися позиціями релігійними.

Зазвичай віра може включати в себе і компонент довіри. Інколи він присутній, а інколи – ні. Сучасні науковці Д. Говард-Снайдер та Д. Дж. Маккоган дослідили це питання і виокремили низку ознак, за якими можна визначити, чи включає віра як компонент довіри. Науковці вважають, що віра не включає довіру, якщо вона також не включає в себе готовність покластися на об'єкт віри. Довіри також немає, якщо є схильність покладатися, але людина має готовність перестати це робити, якщо відчуває небезпеку невдачі. З іншого боку, якщо в людини є готовність покластися на об'єкт віри і вона може стійко підтримувати таку готовність, навіть стикаючись з викликами, то її віра включає компонент довіри (Howard-Snyder, & McKaughan, 2022, p. 15). Науковці також проводять свої дослідження, розглядаючи поняття стійкості, вірності, проблему співвідношення віри та розуму тощо.

Сучасна дослідниця Л. Бучак поставила собі питання, наскільки взагалі віра може бути явищем раціональним. На її думку, щоб дати на нього відповідь, слід урахувати кілька факторів. Спочатку варто визначити, чи достатньо носій віри раціонально переконаний в істинності тої речі, у яку він вірить. Крім цього, варто проаналізувати докази, якими обґрунтовується його раціональне переконання. Якщо ці докази не суперечать тому, у що він вірить, то його віру можна вважати цілком раціональною. Таким чином, дослідниця вважає, що віра, яку її носій виражає конкретними діями, може вважатися раціональною, якщо він має достатню кількість доказів (Buchak, 2019, pp. 123–125). Цю логіку можна застосовувати, також аналізуючи релігійні переконання, оскільки вони теж можуть ґрунтуватися на ре-

льному релігійному досвіді особистості. Інший дослідник, Дж. Хік, розглянувши віру теїстів, також спробував довести, що віра в Бога може вважатися раціональною. Якщо для людини виявився доступним реальний досвід присутності Бога, для неї він буде таким же реальним фактом, як і факт існування фізичного світу. Тому віра, яка буде ґрунтуватися на такому досвіді, цілком може вважатися раціональною для людини, яка цей досвід пережила (Hick, 2008, p. 389). Якщо допустити, що Ісус мав реальне спілкування з Богом, то і його поведінку можна вважати цілком раціональною, як, власне, і віру.

Прихованість Бога та неможливість експериментального доведення його присутності також викликає жваві дискусії серед науковців, на які звернув увагу вітчизняний науковець В. Стецько (Стецько, 2016). Наприклад, Дж. Л. Шелленберг вважає, що сьогодні складно уявити Бога люблячим, досконалим та всемогутнім. На переконання науковця, такі якості Бога не сумісні з тим фактом, що Бог залишається прихованим від людей і не дає змоги прямо себе пізнавати. Якщо Бог був би справді досконалим та люблячим, він би обов'язково відкрився людині. Якщо люди продовжують страждати і навіть втрачати через це віру, то, значить, або Бога не існує, або він не такий, яким його зазвичай уявляють (Schellenberg, 2006, p. 213). Тільки так можна пояснити прихованість Бога.

Звичайно, не всі погоджуються з такими твердженнями. Наприклад, П. К. Мозер продемонстрував дещо інший погляд на вищезгадану проблему. Науковець закликає зважати на кілька факторів. По-перше, ми ніколи не зможемо напевно сказати, чи були в житті тієї чи іншої людини докази існування Бога або відповіді від нього. Такий досвід є суб'єктивним і дуже залежить від інтерпретації. Бог міг тим чи іншим чином відкриватися людині, але це залишається прихованим від очей навколишніх (Moser, 2008, p. 11). По-друге, навіть якщо Бог не надав доказів свого існування людині зараз, це не означає, що їх не буде потім. Через це ми не можемо однозначно сказати, що Бога не існує, або що він ніколи не відкривається людині.

Досить цікаву теорію також запропонував С. Брамс. Застосовуючи теорію ігор (Brams, 2011, p. 81), він висуває тезу, що Бог, можливо, діє за особливою стратегією. Практично як віра, так і невіра в Бога можуть існувати і з доказами від Бога, і без таких доказів. Деякі люди вірять просто тому, що хочуть, навіть не маючи достатньої кількості доказів. Деякі люди вірять, бо вважають, що мають докази та знаки від Бога. Те саме стосується і тих, хто не вірить. Людина може відкидати реальні спроби Бога заявити їй про своє існування або не вірити просто тому, що ніколи не спостерігала таких спроб та не має інших доказів. На думку науковця, існування вищезгаданих станів дає змогу оцінити якість людської віри (Brams, 2011, pp. 77–92), оскільки один непохитно вірить, незважаючи на відсутність доказів, а інший відмовляється це робити, навіть незважаючи на їх явне існування.

Феномен віри також розглядає ціла низка сучасних іноземних теологів. Теологи традиційно спираються на одкровення, як на джерело істини про Бога й про світ. При цьому у своїх пошуках вони активно послуговуються здобутками сучасної філософії та відповідним інструментарієм. Через це інколи досить важко однозначно відокремити філософський підхід до розгляду феномену віри від підходу теологічного. Тому вибірка дослідників, що застосовують теологічний підхід, є досить умовною. Серед робіт, у яких застосовується тео-

логічний підхід до аналізу феномену віри, слід виокремити роботи таких науковців, як Дж. Бішоп, А. Плантінга, Б. Макалістер, Т. Догерті, С. Вільчевська, Б. Шліссер, С. К. Мороні, К. Дорманді, П. К. Мозер, П. Бланко-Сарто та багато інших.

Значна кількість науковців намагаються знайти вичерпну кількість доказів на користь обґрунтування ідеї існування Бога. Згадаємо хоча б праці відомого теолога Р. Суінберна. Науковець широко застосовує принцип простоти. На його думку, щоб обґрунтувати існування Бога, можна спробувати знайти найбільш просте та очевидне пояснення, яке не суперечить сучасним науковим відкриттям (Swinburne, 2005, 2016). Р. Суінберн використовує як філософські, так і теологічні підходи. Він прагне обґрунтувати основні аспекти християнського віровчення за допомогою апологетики. При цьому дослідник активно поєднує теологію з науковими здобутками сучасності. У його парадигмі Бог виявляється очевидним елементом світоглядної картини. Застосовуючи імовірнісний принцип та індуктивні способи пояснення, науковець доводить, що Християнство та християнські принципи життя найкраще підходять для людини, а теїзм найкраще пояснює існування та властивості фізичного всесвіту. Р. Суінберн вважає, що християнська віра цілком може бути раціональною (Swinburne, 2005, р. 268). Наука і Християнство не суперечать одне одному і можуть гармонійно співіснувати.

Інший відомий християнський філософ, А. Плантінга, вважає віру в існування Бога однією із базових людських здібностей. Переконавання, що Бог існує, є настільки ж природним, як і розуміння таких понять, як майбутнє, минуле, навколишній світ тощо. Ці поняття не потрібно доводити, оскільки вони виявляються очевидними та раціональними для людини. Через це ніхто їх не ставить під сумнів. Те саме стосується і ідеї Бога. Якщо цілу низку суб'єктивних фундаментальних переконань ми вважаємо раціональними і без доказів, то справедливо буде вважати одним із таких переконань також переконання в існуванні Бога (Plantinga, 1984, pp. 90–91).

Зауважимо, що далеко не завжди людина може знайти для себе достатню кількість аргументів, які довели б існування Бога. Докази, які для когось будуть вичерпними, іншого можуть не переконати. Відомий науковець Дж. Бішоп демонструє дещо фідеїстичний погляд на цю проблему. Він ставить собі питанням, а чи необхідно взагалі шукати раціональне обґрунтування існування Бога? Релігійна віра, на його думку, покликана стати містком, який допоможе перейти прогалину між тим, що можливо експериментально перевірити та довести у фізичному світі, і тим, у що може вірити християнин. На його погляд, релігійна віра може визначати щось як істинне, незважаючи на брак об'єктивних доказів (Bishop, 2007, р. 11). При цьому така віра має деякі особливості. Передусім вона потребує деякої сміливості та ризику, оскільки людині важко покладатись на щось, що вона не може достеменно перевірити. Така віра також потребує неабиякого вольового зусилля, оскільки людину часто будуть долати сумніви, і їй необхідно буде їх відкидати, щоб продовжувати вірити. Дж. Бішоп вважає таку віру ризиком і називає "доксастичною авантюрою", чи "доксастичним ризиком" ("doxastic venture") (Bishop, 2002, pp. 471–472).

Схожим чином сучасна науковиця С. Вільчевська у своїх працях виправдовує феномен "слабкої релігійної віри" (Wilczewska, 2023, pp. 455–457). На її думку, релігійна віра має кілька складників. Зазвичай віра не вичерпується лише позитивним когнітивним ставленням до

ідеї, що Бог існує. Важливим її складником є також внутрішнє бажання людини, щоб ця ідея виявилась правдою. Якщо припустити, що Бог є Особистістю, то і релігійна віра буде сильно залежати від досвіду такого міжособистісного спілкування. Для кожного вірянина такий досвід виявиться абсолютним унікальним. Через це неможливо визначати якість віри лише за силою переконання у тому, що Бог існує, оскільки досвід кожної людини має індивідуальний характер.

Іспанський теолог П. Бланко-Сарто проаналізував ставлення до віри в різних релігійних традиціях та охарактеризував, як сприймається віра у Християнстві. На його думку, не можна вважати, що у Християнстві домінує абсолютний фідеїзм та сліпа покірність набору практик та правил. Християнська віра також не є пасивною. Вона потребує вольового акту, боротьби та прагнення наслідувати приклад життя Ісуса. Віру також мотивує постійний пошук Бога. Це потребує постійних внутрішніх змін, відкритості, активності розуму (Blanco-Sarto, 2021, р. 2). Тому для християнина його віра є не чимось статичним, а радше динамічним. Це є шлях пошуку Бога через сумніви та саморефлексію.

Науковець Б. Шліссер не оминув увагою таке явище, як сумніви. В учнях Ісуса часто поєднувався сумнів та сліпа віра в учителя. Їхня віра проходила трансформації. В одних ситуаціях її можна було назвати незначною, а в інших учні Ісуса проявляли жертвну відданість. Науковець виокремив шість типів сумнівів, які можна спостерігати в ранньохристиянських текстах (Schliesser, 2023, pp. 489–492). Крім цього, він також визначив стратегії адаптації та їх подолання, що ми можемо спостерігати на сторінках священних текстів.

С. К. Мороні досліджує ноетичний ефект гріха (Moroney, 2000, pp. 129–131). Спираючись на праці відомих мислителів, він доходить висновку, що Християнству притаманно переконання у спотворенні розуму грішника. Гріх впливає на людину таким чином, що її розум починає гірше розуміти істину віри. При цьому, на його думку, християнська теологія досить добре заохочує прагнення освятити свій розум, що можна назвати "ноетичним освяченням" (Moroney, 2000, р. 104). Реалістичний погляд на себе, що супроводжується баченням власних гріхів, обов'язково веде до покаяння. Воно може бути некомфортним, але найбільш цілющим способом виправити себе та отримати нагороду від Бога.

У цьому контексті цікавими також видаються дослідження К. Дорманді. Науковиця проаналізувала явище "епістемічного фарисейства", що характеризується зневажливим ставленням до навколишніх та, як наслідок, самозамкнутості (Dormandy, 2023, р. 531). Вона вважає, що до цього призводить поширене в релігійних колах переконання, буцімто носій віри обов'язково доклав більше духовних зусиль, ніж доколишні. При цьому носій стійкої віри є особливо обдарованим від Бога і тому є кращим за інших. Усі інші, навпаки, надто сильно підпали під згубні впливи мирського світу, і таким чином обмежили себе в можливості вірити. На думку науковиці, глибокий самоаналіз та визнання власних недоліків з боку віруючих може бути протиотрутою від "епістемічного фарисейства".

Дискусія і висновки

Отже, у працях іноземних дослідників умовно можна виокремити три основних підходи до аналізу феномену релігійної віри: психологічний, філософський і теологічний. Психологічний підхід характеризується аналізом віри як певного душевного акту, що спричиняє зміну психічного стану людини. Науковці доходять висновку,

що релігійна віра бере безпосередню участь у формуванні ціннісних смислів її носія. Ці смисли наповнюють життя людини значущістю, що позитивно впливає на її психічне здоров'я. Крім аналізу психотерапевтичної функції віри, сучасні іноземні дослідники також аналізують впливи релігійної віри на мотивацію людини, на її уміння долати перешкоди та досягати найкращого результату. На їхню думку, віра мотивує людину, дає їй надію та спонукає до боротьби. Особливо сильно віра проявляє себе в критичних ситуаціях, коли необхідна максимальна мобілізація душевних та тілесних сил. Деякі дослідники розглядають цей мотиваційний аспект віри крізь призму проблеми нетерпимості. Віра в люблячого Бога, що приймає людину такою, якою вона є, зменшує для психіки негативні наслідки осуду навколишніх. Також не оминули увагою науковці і проблему релігійного фанатизму. З одного боку, релігійний фанатизм може культивуватись самою релігійною парадигмою, а з іншого, сама людина може мати певні психічні схильності до фанатичної поведінки.

Дослідження релігійної віри також здійснює і велика кількість іноземних філософів. Вони досліджують це явище аналітично, інколи без строгої фіксації на психічних процесах. Дослідники аналізують раціональний та ірраціональний елемент у релігійній вірі, а також активно розглядають проблему прихованості Бога та суб'єктивний досвід його присутності. Якщо носій віри отримує суб'єктивні, але очевидні для нього докази існування та присутності Бога в його житті, то його віра набуває ознак віри раціональної, оскільки спирається на досвід. У своїх роботах сучасні іноземні науковці намагаються проаналізувати взаємозв'язок між феноменом віри та такими поняттями, як надія, сподівання, переконання та довіра. У їхніх працях віра набуває особливих контекстів: віра як пошук Бога; віра як довіра до Абсолюту; віра як сподівання на можливі варіанти майбутнього божественне втручання; віра як бажання існування Бога; віра як стійке переконання в істинності релігійної парадигми.

Віру також досліджує низка іноземних теологів. Вони аналізують її роль, значення, наскільки вона допомагає долати гріх та пізнавати Бога. Інколи теологи намагаються примирити теологію зі здобутками сучасної науки, обґрунтувати існування Бога та довести, що християнська віра може вважатись раціональною. Деякі теологи, навпаки, вважають, що віра повинна спонукати людину до ризику та супроводжуватись вольовим зусиллям. Через те, що віра часто іде поряд із сумнівами, теологи також розглядають різні типи віри залежно від сили переконання її носія. Загалом віра формує особливу суб'єктивну реальність, завдяки якій людина може протистояти зовнішнім викликам, зберігати самоконтроль та рухатись до мети. Віра уможливорює появу в картині світу суб'єкта Іншого, що відкриває можливість до спілкування з Богом. Особливо релігійна віра впливає на процес цілепокладання. Можна сказати, що вона впливає на особистий простір суб'єкта, формує його ідеали та змінює бачення бажаного майбутнього.

Список використаних джерел

- Предко, Д., & Ларін, Д. (2017). Релігійна віра як чинник подолання критичних життєвих ситуацій. *Психологічний часопис*, 3(4), 76–86.
- Предко, О. (2005). Віра як релігійний феномен. *Українське релігієзнавство*, 34, 21–30.
- Предко, О. (2023). *Психологія релігії* (3-тє вид.). Ліра-К.
- Стецько, В. (2016). Прихованість Бога та теорія ігор. *Волинський Благовісник*, 4, 31–41.
- Bishop, J. (2002). Faith as doxastic venture. *Religious Studies*, 38(4), 471–487. <https://doi.org/10.1017/S0034412502006121>

- Bishop, J. (2007). *Believing by faith: An essay in the epistemology and ethics of religious belief* (1st ed.). Clarendon Press.
- Blanco-Sarto, P. (2021, April). *Human and religious faith: Phenomenology and experience*. Academia Letters. <https://doi.org/10.20935/AL884>.
- Brams, S. J. (2011). *Game theory and the humanities: Bridging two worlds*. MIT Press.
- Buchak, L. (2019). Can it be rational to have faith? У E. Sosa, J. Fantl & M. McGrath (Ред.), *Contemporary epistemology: An anthology* (с. 110–125). John Wiley & Sons, Inc.
- Buténaité, J. (2019). Trajectories of religious faith in life perspective. *Contemporary research on organization management and administration*, 7(1), 29.
- Dormandy, K. (2023). Epistemic phariseism. *Religious Studies*, 59(3), 515–532. <https://doi.org/10.1017/S003441252200035X>
- Hick, J. (2008). Rational theistic belief without proof. In L. P. Pojman & M. Rea (Eds.), *Philosophy of religion: An anthology* (5th ed., pp. 381–389). Thomson Higher Education. https://www.academia.edu/39665033/PHILOSOPHY_OF_RELIGION_An_Anthology
- Howard-Snyder, D., & McKaughan, D. J. (2022). How does trust relate to faith? *Canadian Journal of Philosophy*, 52(4), 411–427. <https://doi.org/10.1017/can.2022.34>
- Hume, D. (1757). *The natural history of religion*. Macmillan Pub. Co.
- Jackson, E. (2020). Belief, faith, and hope: On the rationality of long-term commitment. *Mind*, 130(517), 35–57.
- James, W. (2004). *The varieties of religious experience*. Barnes & Noble Classics.
- Marimaa, K. (2011). The many faces of fanaticism. *ENDC Proceedings*, 2(14), 29–55. https://www.kvak.ee/files/2020/11/KVUOA_toimetised_nr_14.pdf
- McMinn, M. R., McLaughlin, P. T., Johnson, B. C., & Shoup, R. (2016). Psychotherapy and the theological virtues. *Open Theology*, 2, 424–435. <https://doi.org/10.1515/opth-2016-0035>
- Moroney, S. K. (2000). *The noetic effects of sin: a historical and contemporary exploration of how sin affects our thinking*. Lexington Books.
- Moser, P. K. (2008). *The elusive God: reorienting religious epistemology*. Cambridge University Press.
- Plantinga, A. (1984). *Faith And rationality: Reason and belief in God*. University of Notre Dame Press.
- Pojman, L. (1986). Faith Without Belief? *Faith and Philosophy*, 3, 157–176.
- Preston-Roedder, R. (2023). Divine and mortal loves. *Religious Studies*, 59, 1–16.
- Schellenberg, J. L. (2006). *Divine hiddenness and human reason*. Cornell University Press.
- Schliesser, B. (2023). Shades of faith: The phenomenon of doubt in early Christianity. *Religious Studies*, 59(3), 479–494.
- Swinburne, R. (2005). *Faith and reason*. Oxford University Press.
- Swinburne, R. (2016). *The Coherence of theism* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Wainwright, W. J. (1995). *Reason and the heart: A prolegomenon to a critique of passionless reason*. Cornell University Press.
- Wilczewska, S. (2023). In defence of partial faith. *Religious Studies*, 59(3), 448–464.

References

- Bishop, J. (2002). Faith as doxastic venture. *Religious Studies*, 38(4), 471–487. <https://doi.org/10.1017/S0034412502006121>
- Bishop, J. (2007). *Believing by Faith: An essay in the epistemology and ethics of religious belief* (1st ed.). Clarendon Press.
- Blanco-Sarto, P. (2021, April). *Human and religious faith: Phenomenology and experience*. Academia Letters. <https://doi.org/10.20935/AL884>.
- Brams, S. J. (2011). *Game theory and the humanities: Bridging two worlds*. MIT Press.
- Buchak, L. (2019). Can it be rational to have faith? У E. Sosa, J. Fantl & M. McGrath (Ред.), *Contemporary epistemology: An anthology* (с. 110–125). John Wiley & Sons, Inc.
- Buténaité, J. (2019). Trajectories of religious faith in life perspective. *Contemporary research on organization management and administration*, 7(1), 29.
- Dormandy, K. (2023). Epistemic phariseism. *Religious Studies*, 59(3), 515–532. <https://doi.org/10.1017/S003441252200035X>
- Hick, J. (2008). Rational theistic belief without proof. In L. P. Pojman & M. Rea (Eds.), *Philosophy of religion: An anthology* (5th ed., pp. 381–389). Thomson Higher Education. https://www.academia.edu/39665033/PHILOSOPHY_OF_RELIGION_An_Anthology
- Howard-Snyder, D., & McKaughan, D. J. (2022). How does trust relate to faith? *Canadian Journal of Philosophy*, 52(4), 411–427. <https://doi.org/10.1017/can.2022.34>
- Hume, D. (1757). *The natural history of religion*. Macmillan Pub. Co.
- Jackson, E. (2020). Belief, faith, and hope: On the rationality of long-term commitment. *Mind*, 130(517), 35–57.
- James, W. (2004). *The varieties of religious experience*. Barnes & Noble Classics.
- Marimaa, K. (2011). The many faces of fanaticism. *ENDC Proceedings*, 2(14), 29–55. https://www.kvak.ee/files/2020/11/KVUOA_toimetised_nr_14.pdf
- McMinn, M. R., McLaughlin, P. T., Johnson, B. C., & Shoup, R. (2016). Psychotherapy and the theological virtues. *Open Theology*, 2, 424–435. <https://doi.org/10.1515/opth-2016-0035>

Moroney, S. K. (2000). *The noetic effects of sin: A historical and contemporary exploration of how sin affects our thinking*. Lexington Books.

Moser, P. K. (2008). *The elusive God: reorienting religious epistemology*. Cambridge University Press.

Plantinga, A. (1984). *Faith And rationality: Reason and belief in God*. University of Notre Dame Press.

Pojman, L. (1986). Faith Without Belief? *Faith and Philosophy*, 3, 157–176.

Predko, D., & Larin, D. (2017). Religious faith as a factor for overcoming critical life situations. *Psychological Journal*, 3(4), 76–86 [in Ukrainian].

Predko, O. (2005). Faith as a religious phenomenon. *Ukrainian religious studies*, 34, 21–30 [in Ukrainian].

Predko, O. (2023). *Psychology of religion* (3th ed.). Lira-K [in Ukrainian].

Preston-Roedder, R. (2023). Divine and mortal loves. *Religious Studies*, 59, 1–16.

Schellenberg, J. L. (2006). *Divine hiddenness and human reason*. Cornell University Press.

Schliesser, B. (2023). Shades of faith: The phenomenon of doubt in early Christianity. *Religious Studies*, 59(3), 479–494.

Stetsko, V. (2016). The hiddenness of God and game theory. *Volynskiy Blahovisnyk*, 4, 31–41.

Swinburne, R. (2005). *Faith and reason*. Oxford University Press.

Swinburne, R. (2016). *The coherence of theism* (2nd ed.). Oxford University Press.

Wainwright, W. J. (1995). *Reason and the heart: A prolegomenon to a critique of passionate reason*. Cornell University Press.

Wilczewska, S. (2023). In defence of partial faith. *Religious Studies*, 59(3), 448–464.

Отримано редакцією журналу / Received: 12.04.24
Прорецензовано / Revised: 26.04.24
Схвалено до друку / Accepted: 20.05.24

Ihor MAKSYMENKO, PhD Student
ORCID ID: 0000-0002-9662-543X
e-mail: mrdkigorm@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

RELIGIOUS FAITH AS AN OBJECT OF ANALYSIS IN THE SCIENTIFIC WORKS OF CONTEMPORARY FOREIGN RESEARCHERS

Background. *During times of hardship, people turn to God, hoping to receive support and salvation. Today, in Ukraine, religious faith has gained particular significance, as it helps to overcome difficulties, sustains motivation, and offers hope for a better future. Scholars have long paid attention to the psychotherapeutic function of faith. This article analyzes foreign research on the phenomenon of religious faith.*

Methods. *The study utilizes theoretical, hermeneutic, comparative, logical methods, as well as methods of description, analysis, and synthesis.*

Results. *The main approaches used by foreign scholars in their works have been identified. At the same time, distinctions between theological, philosophical, and psychological approaches have been clarified. According to the author, the psychological approach is characterized by analyzing faith as a particular mental state that defines a person's individual characteristics. The article specifies that modern foreign researchers focus on the psychotherapeutic function of faith, analyzing the influence of religious faith on a person's motivation, their ability to overcome obstacles, and achieve personal growth. Some researchers view the phenomenon of faith through the lens of intolerance. It is argued that many works by foreign scholars are devoted to the analysis of the complex set of internal feelings experienced by a believer and the impact of these feelings on the process of believing. In contrast, philosophers analyze the phenomenon of faith analytically, sometimes without a strict focus on mental processes. In their works, they explore the connections between faith, hope, expectation, conviction, and trust. It is clarified that contemporary researchers analyze both the rational and irrational elements of religious faith, the problem of God's hiddenness, and the experience of His presence. It is noted that the theological approach is characterized by an appeal to revelation as a source of truth about God and the surrounding world, which humanity has received from God. Modern foreign theologians analyze the role of faith, its significance, and how much it helps in combating sin and knowing God. It is specified that sometimes theologians try to reconcile theology with the achievements of modern science. In doing so, they seek to justify the existence of God and prove that religious faith can be rational, believing that faith should motivate a person to take risks and be accompanied by an act of will. The article notes that theologians also consider different types of faith depending on the strength of the believer's conviction.*

Conclusions. *Thus, in the works of foreign researchers, three main approaches to the analysis of the phenomenon of religious faith can be conditionally distinguished: psychological, philosophical, and theological. In addition to analyzing the psychotherapeutic function of faith, modern foreign researchers also examine the effects of religious faith on a person's motivation, their ability to overcome obstacles, and achieve better outcomes. Faith motivates a person, gives them hope, and spurs them to fight. A large number of foreign philosophers also study religious faith. They explore this phenomenon analytically, sometimes without focusing strictly on mental processes. Researchers analyze the rational and irrational elements of religious faith and actively examine the problem of God's hiddenness and the subjective experience of His presence. In their works, contemporary foreign scholars attempt to analyze the interrelation between the phenomenon of faith and such concepts as hope, expectation, conviction, and trust. In their studies, faith takes on several specific contexts: faith as a search for God; faith as trust in the Absolute; faith as hope for possible future outcomes and divine intervention; faith as a desire for God's existence; faith as a firm belief in the truth of the religious paradigm. Religious faith is also studied by a number of foreign theologians. They analyze its role, significance, and how much it helps to overcome sin and know God. Sometimes theologians try to reconcile theology with the achievements of modern science, and they also consider different types of faith depending on the strength of the believer's conviction.*

Keywords: *religious faith, foreign researchers, philosophical approach, theology, psychological approach, motivation, hope, trust, believe.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.